

Анна Черниш

ПОВІСТЬ ЯРОСЛАВА МЕЛЬНИКА «ЧОМУ Я НЕ ВТОМЛЮЮСЯ ЖИТИ?»: КРИЗА ТІЛЕСНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

У статті аналізується руйнація тілесної і соціальної ідентичностей, зумовлена втратою тіла-канону. З'ясовується значення тілесності в процесі ідентифікації людини, а також її вплив на соціопсихологічний розвиток людства.

Ключові слова: тіло-канон, тіло-схема, ідентичність, смерть, психопатологічна поведінка.

Глобальні технологічні, біологічні, соціально-політичні зміни сьогодення зачасти мають жахливі наслідки для людства. Криза різних видів ідентичностей, психопатологічна поведінка людства, надмірна і невинуватена жорстокість, нігілізм традиційної культури, дезорієнтація у нормах і правилах поведінки — результат численних експериментів людини над своїм психофізіологічним Я.

Творчість україно-литовського письменника Я. Мельника — унікальне явище в літературі початку ХХІ ст., що розкриває глибинні психологічні, екзистенційні й соціальні проблеми сучасного людства. Повість Я. Мельника «Чому я не втомлююся жити?» зорієнтована на художнє моделювання впливу біотехнологічного прогресу на подальший розвиток людства. Твір присвячений художньому дослідженню процесу фізіологічної і психологічної трансгресії, що постає як амбівалентне явище у структурі твору, позаяк демонструє проблеми тілесного перевтілення, «другого народження», оновлення тілесної оболонки, що, безперечно, позначається й на психологічній потребі в самоідентифікації, самореалізації, самоствердженні людини.

Мета статті — проаналізувати наслідки біотехнологічного прориву у процесі руйнації тілесної і соціальної ідентифікацій у повісті Я. Мельника «Чому я не втомлююся жити?». *Завдання статті:* 1) з'ясувати вплив тіла на становлення соціальної ідентичності; 2) простежити явища деструкції і розбалансованості психіки людини-корпа у контексті категорій життя, смерті, свободи, любові тощо.

Пересадка головного мозку — надпотужний біотехнологічний прорив, що має психологічні й соціальні наслідки для індивіда, а також призводить до нівеляції культурних цінностей. Культурне середовище забезпечує гармонію інтеграції тілесної природи людини і її психологічного Я, скорельовуючи провідні ціннісні модули соціальної поведінки особистості.

Тілесності належить провідна роль в самоідентифікації людини. Вона забезпечує реалізацію фізіологічної онтології. На думку Ю. Семенової,

«тілесна самоідентифікація є підґрунтям для набуття соціальної, культурної, політичної, етнічної та інших видів ідентичностей, оскільки тілесність є фундаментальною характеристикою людського буття» [5, 12]. Отже, ідентичність тіла забезпечує усвідомлення тілесної тотожності й цілісності психофізіологічного Я людини, відображаючись на поведінці, соціальних стосунках індивіда, психоемоційній рефлексії. Цілком виправдано тілесна ідентичність найпотужніше впливає на формування соціальної ідентичності, за якою людина співвідносить себе за рядом фізіологічних і психологічних ознак з іншими групами й спільнотами, що здатні реалізовувати основні матеріальні й духовно-творчі людські потреби.

Повість Я. Мельника «Чому я не втомлююся жити?» акумулює важливі питання втрати тілесної ідентичності людини, що у свою чергу неминуче викликає й руйнацію соціального самототожнення через долання самотності, страху перед смертю, деструкцією у системі соціальних стандартів і стереотипів. Автор акцентує на нівелюванні ключових категорій у процесі тілесної і соціальної ідентифікацій — народженні, житті й смерті.

Пересадка мозку як технологічна й хірургічна операція виявляє високий рівень розвитку технічного прогресу, але водночас породжує психопатологічну форму сприйняття себе у світі. Людину більше не лякає фізична смерть, оскільки можливості фізичного тіла вийшли вже далеко за його природні межі. Як слушно зауважує С. Маценка, *«на зламі ХХ—ХХІ ст. вчені констатують суттєву зміну ставлення до тіла. Поряд із надзвичайно глибоким проникненням у його таємниці у ньому, на думку М. Епштейна, відкривається децю химерне, що натякає на досягнення тілом у процесі еволюції певної межі, за якою воно втрачає низку властивостей: цілісність і одиничність, індивідуальну невідтворність, часово-просторову обмеженість»* [2, 20]. Хронологічний контекст повісті реалізується за три тисячі років від сьогодення, що дозволяє сприймати вищеписану тілесну «химерність» як закономірний вплив біотехнологій на фізичне тіло, за якими воно не є

цінністю, а відтак і ціннісні модуси тіла — цілісність, неповторність, гармонійність усіх його частин — вже не є визначальною основою фізіологічної онтології. Ігнорування природності тілесної оболонки, а разом із тим і гармонійного образу тіла, пам'яті тіла, набору генетичних вихідних, рокує людству еру штучності, в якій справжнє тіло викидається на смітник, бо його можна безкінечно змінювати на тіла корпів — істот, мозок яких позбавлений розуму, а відтак і свідомості, й емоцій, і відповідальності: «Власне, це були і не люди, і не тварини, це були просто корпи — істоти, як дві краплі схожі на людину. З мозком, позбавленим розуму» [3, 69].

Я. Мельник кричуще наголошує, що втручання у природу тіла неминує призводити до змін цивілізаційних основ, до створення штучного світу, світу-інваріанту. Великий Стрибок, як його називає автор, дезорієнтує людину у системі морально-етичних канонів, традицій, ламає стереотипи про невмирущість людини. Отже, ключовим наслідком в експериментах над тілом стало досягнення умовного безсмертя ціною втрати морально-етичного обличчя людства, набуттям психологічних і екзистенційних проблем, що руйнують укладені попередніми поколіннями соціальні норми.

У повісті актуалізується й не менш важлива соціопсихологічна категорія смерті, що є опозицією до умовного безсмертя, за яким криється крах цивілізації, що не спроможна на природню редукцію, оскільки умовну смерть людина спроможна відчутти лише один раз із втратою первісного тіла. Як зауважує І. Ялом, «усвідомлення смерті загострює відчуття життя, радикально змінюючи погляд на нього; воно дає нам поштовх до переходу з модусу існування, ґрунтованого на відволіканнях, заспокоєнні і дрібних тривогах, у більш автентичний» [6, 48]. Цей автентичний модус життя, тобто психологічно усвідомлюваний, людину майбутнього майже не цікавить, бо вона тепер має багаторазову здатність обирати своє тіло, шлях саморозвитку, щоразу новий спосіб життя, нову професію і навіть стать, а отже, безкінечно помилятися. Автентика життя зачасту визначається відданістю традиціям, нормам, патріархальним укладам, пам'яттю про минулі покоління, свідомістю, зрештою, страхом на помилку, яку, можливо, вже ніколи не виправити. Тому головний герой повісті так сильно прив'язаний до свого природнього тіла й тіла своєї матері. «Я поцілував її (матір. — А. Ч.) в холодні губи, востаннє, і здивувався сльозам, що закапали з моїх очей. У мені плакали покоління предків, для яких цей поцілунок був насправді останнім» [3, 73], — стверджує Я. Мельник, наголошуючи на тонкій межі переходу від світу справжнього (природнього), втіленого в історію роду, пам'ять роду, до штучного, засвідченого

у повісті тілами безсвідомих і позбавлених емоцій корпів.

Автентичний спосіб життя передбачає появу страху смерті як ключового джерела у формуванні тривоги, за якою, як правило, є страх причинити горе рідним і близьким, страх перед фізичним болем, занепокоєння неможливістю участі у подальшій долі рідних людей, зрештою, усвідомлення скінченності фізичного буття. Страх смерті змушує людину серйозно, осмислено й відповідально ставитися до життя. Люди майбутнього у повісті Я. Мельника «Чому я не втомлююся жити?» позбавлені страху смерті, оскільки наділені умовною властивістю безсмертя, щоразу перероджуючись у новому тілі. Щоправда, головний герой твору свідомо визнає унікальність людської особистості у контексті категорії смерті. «Наскільки стислість життя і смерть (справжня смерть) ошляхетнювали і скріплювали життя наших далеких предків! Роблячи їх «неповторними» один для одного. Іноді я сумую за таким життям — за трагізмом, якийсь кудись випарувався сам собою, як тільки похорони тіла стали символічним, пародією на смерть» [3, 79], — зауважує Діо Коперейк.

Туга за справжністю людських почуттів — результат витіснення зі свідомості фундаментальних категорій народження, життя і смерті, навколо яких формується позитивний і негативний діапазон різноманітних відчуттів й емоцій. З цього приводу І. Ялом стверджує: «Спростування смерті на будь-якому рівні — це заперечення своєї природи, що призводить до звуження поля свідомості й досвіду. Інтеграція смертної ідеї рятує нас: вона діє зовсім не як вирок, прирікаючи на довічний жах чи песимізм, а швидше як стимул для переходу в значно автентичніший модус існування. Вона збільшує наше задоволення від проживання свого життя» [6, 39]. Ймовірно, неусвідомлене заперечення скінченності свого буття призводить до ігнорування втоми від життя у головного героя твору.

Свідомість людей-корпів позбавлена занепокоєння жахом смерті або «мимовільністю буття» (К. Ясперс), «не-буттям» (С. К'еркегор) чи «неможливістю подальшої можливості» (М. Хайдеггер) від неусвідомлюваності, що з набуттям тіла корпа втрачається тіло-канон, первісне тіло. Відтак тілесно оновлена людина у штучній оболонці вже знаходиться поза природнім буттям, позбавлена будь-якої можливості подальшого розвитку. Тіло корпів — це тіло поза нормою (В. Подорога), яке «не відчуває потреби в тому, щоб скоординувати образи тіла (власного й іншого) з історичним уявленням тілесних схем (схем-канонів): воно взагалі не потребує власного образу, оскільки існує поза образними системами, що обслуговують нормативні й феноменальні тіла» [4, 72]. Втрата тіла-канону, тіла-норми призводить до краху

адекватної соціалізації, яка потребує від індивіда певної поведінки, засвоєння системи знань, норм і цінностей, інтеграції у соціальні спільноти, адаптації відповідно до віку й статі, будучи визначальними категоріями соціальної ідентичності.

Заміна канонічного тіла на тіло корпа породжує важливу соціальну проблему неоптимальності людини, оскільки відпадає потреба в опіці й залежності поколінь один від одного. Наслідками відсутності такої родової й соціальної турботи стають егоцентризм, відчуженість і кар'єризм. Дію Коперейк після трансплантації розуму матері в нове тіло-схему з цього приводу розмірковує: «Я не був їй потрібен, хоча вона боялася в цьому зізнатися. Щоб жити повноцінно знову, вона повинна була забути минуле життя — перетворити його на сон, на щось малореальне. А я заважав цьому» [3, 75—76]. Отже, головний герой твору Я. Мельника виголошує ключове у соціальних стосунках питання зайвості особистості в тілесних і соціальних аспектах існування нової людини-корпа. Повноцінність штучного буття в новому тілі визначається здатністю істоти до викорінення зі свого розуму й свідомості спогадів про минуле життя, родової пам'яті, відданості сімейним правилам і канонам життєустрою, того, що людину у первісно-природньому тілі навпаки утримує у системі морально-етичних координат міжпоколінневої взаємодії.

Крах тілесної ідентичності розмиває межі категорії свободи, зокрема тілесної, яка щоразу модифікується в залежності від соціальних нормативів і стереотипів, продиктованих часом і суспільством. Тілесне безсмертя передбачає постійну духовну реінкарнацію, що, відповідно до твору Я. Мельника, відзначається деградованим і деструктивним характером. Д. Гудінг і Дж. Леннокс вважають, що «наявність свободи волі в людей неминує спричиняє те, що вони можуть зробити вибір на користь зла, відкинувши любов і навіть любов до Бога» [1, 393]. Психіка і свідомість людей-корпів достатньо розбалансована, щоб правильно визначати роль певних почуттів й емоцій у житті. Категорія любові й віра в божественний первінь земної істоти вже не є визначальними імперативами для духовної еволюції людини. Відпала потреба у пошуку своєї єдиної близької людини, зникло почуття відповідальності, а з ним — і низка екзистенційних страхів — смерті, небуття, вибору тощо. «Я навряд чи любив її тією єдиною любов'ю, яка дозволяє в людині любити не просто спільне — спільне для статі (що знайдеш у будь-якого її представника). Не просто «жіноче», «жінку як таку», а «саме цю жінку» (курсив наш. — А. Ч.)» [3, 76], — зауважує Дію Коперейк, вдаючись до усвідомлюваного аналізу своїх життів. Свобода людини майбутнього у повісті «Чому я не втомлююся жити?» в основному зводиться до волі тих, хто «торгує» тілами

й дозволами на трансплантацію, визначаючи соціальні ідеали, формуючи соціальну ідеологію сприйняття себе-в іншому. Отже, по суті, без тіла корпа людина приречена на тілесне й духовне виродження, відтак і категорія свободи досить умовна.

Втрата орієнтирів тілесної ідентичності у творі оприявнює мотив божевілля, оскільки психіка нових людей-корпів зачасту не витримує кардинальних змін у своїй тілесності. «Перші люди в таких ситуаціях божеволіли. Потім створили служби психологічної допомоги: проводили попередню «перебудову психологічної установи». І все одно стрес був величезним» [3, 74], — зауважує Я. Мельник. Перебудова психологічної установи передбачає формування штучно насаджених норм поведінки, правил, дезорієнтацію в оцінних модусах, руйнування етичних канонів у ставленні до рідних, зрештою, вироблення ідеології нової / оновленої людини. Нехтування тілесною ідентичністю позначається на втраті родової пам'яті, родової свідомості, родової тілесно-кровної спорідненості, оскільки зі зміною тіл втрачається пам'ять про своє минуле: «Пам'ять і почуття ще могли боротися з часом одне, два життя. Але вже в третьому, в четвертому, у п'ятому тілі — не залишилося нічого, крім туманних душевних порухів і чехарди: мати, дружина, дочка, друга, третя дружина, десята дочка, яка тепер втричі старша за тебе» [3, 78]. Цілком логічно, що людство терпить крах таких соціальних інститутів, як сім'я, друзі, зіштовхуючись із низкою соціальних проблем — співжиттям родичів як подружжя, зрадою, втратою понять близькості, смерті, інцесту, зміною статі тощо. Однак чи не найтрагічнішим результатом психофізіологічних експериментів над людиною є її здатність мати дитину від самої себе, що руйнує будь-яке уявлення про людську тілесну й соціальну ідентичності. У Дію Коперейка відсутня внутрішня потреба вступати у зв'язки з навколишньою дійсністю, ототожнювати себе з соціумом, корелювати свій уклад життя з певними соціальними ідеями, цінностями, соціальними стандартами. Головний герой — закрита тілесна й соціальна інституція, що прагне лише до ототожнення з собою і в собі: «Я хотів мати дитину від себе самого. Хотів залишити ще щось, крім мозку, в цьому тілі. Бути всім: і собою, і Ією, і цією дитиною від себе самого. Повноти: ось чого бажало моє єство» [3, 87]. Зрозуміло, що подібна установка на власну редукцію у своїй основі запрограмована на уселенський хаос і самознищення, що передбачає соціальний конфлікт аутоідентифікації з ідентифікацією інших, чужих, відмінних індивідів. Патологічне прагнення до ототожнення з самим собою неодмінно призводить до краху особистісної, тілесної, соціальної, культурної ідентичностей, виявляючи психологічну деструкцію.

Отже, у повісті Я. Мельника «Чому я не втомлюся жити?» крах тілесної і соціальної ідентичностей зумовлений втратою тіла-канону або первісного тіла, що призводить до виформовування низки психологічних й екзистенційних проблем. Втрата тілесної ідентичності неминуче позначається на руйнації соціальних нормативів — суспільних біхевіористичних норм, міжпоколінневій взаємодії, нехтуванні унікальністю людської природи, примарі уявного безсмертя, втраті відчуття автентичності буття тощо. Відбувається нівелювання фундаментальних особистісних і соціальних категорій життя, смерті, свободи, любові.

Побічно у творі оприявнюються також проблеми девіантності й трансгендерності, що виступають супровідним тлом до потрактування соціально-культурних і моральних аспектів існування тілесно оновленого людства, засвідчуючи водночас негативну й позитивну сторони глобалізації, інтенсифікації розвитку науки й техніки, а також повільну дегуманізацію людини, яка прагне безсмертя. Зазначені вектори проблематики повісті Я. Мельника «Чому я не втомлюся жити?» складуть основу подальших студій над твором.

ДЖЕРЕЛА

1. Гудінг Д. Людина та її світогляд : у пошуках істини і реальності // Д. Гудінг, Дж. Леннокс / Перекл. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М.А. Жукалюка. — Київ, УБТ, 2008, Т. 2. — 376 с.
2. Маценка С. Концепти тілесності у німецькому літературно-критичному дискурсі / Світлана Маценка // Наукові праці. — Т. 101. — Вип. 88. — Філологія. Літературознавство. — Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2008. — С. 20—24.
3. Мельник Я. Чому я не втомлюся жити / Ярослав Мельник. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. — 208 с.
4. Подорога В. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию. — М. : Ad Marginem, 1995. — 341 с.
5. Семенова Ю. Тілесна самоідентифікація людини в умовах культурних трансформацій : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Юлія Анатоліївна Семенова. — Харків, 2004. — 20 с.
6. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Ирвинг Ялом // Пер. с англ. Т.С. Драбкиной. — М. : Независимая фирма «Класс», 1999. — 576 с.

Черныш Анна Евгеньевна

ПОВЕСТЬ ЯРОСЛАВА МЕЛЬНИКА «ПОЧЕМУ Я НЕ УСТАЮ ЖИТЬ?»: КРАХ ТЕЛЕСНОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТЕЙ

В статье анализируется крах телесной и социальной идентичностей, обусловленный потерей тела-канона. Определяется значение телесности в процессе идентификации человека, а также ее влияние на социопсихологическое развитие человечества.

Ключевые слова: тело-канон, тело-схема, идентичность, смерть, психопатологическая поведение.

Anna Yevheniivna Chernysh

THE STORY BY YAROSLAV MELNYK “WHY AM I NOT TIRED OF LIVING?”: THE COLLAPSE OF THE BODILY AND SOCIAL IDENTITIES

The article deals with the analysis of the fall of bodily and social identities, caused by losing body-canon. The definition to a human identification and its' influence on the social-psychological development of humankind are given here.

Key words: body-canon body-project, identity, death, psychopathological behavior.